

De ontwikkeling van de spirituele zorgcompetenties en eigen spiritualiteit van HBO-V studenten

Dr. A.E. Schep-Akkerman

Spirituele zorg als onderdeel van verpleegkundige zorg kan omschreven worden als de zorg die verpleegkundigen verlenen in relatie tot door de patiënt geuite spirituele behoeften en/of problemen.¹ Het verlenen van spirituele zorg vraagt van verpleegkundigen specifieke competenties, waaronder een gesprek aangaan over spiritualiteit, zorgen dat patiënten hun spirituele gebruiken kunnen continueren, en overleggen over spirituele zorg binnen de staf.¹ Verpleegkundigen zien vaak barrières voor het verlenen van spirituele zorg en voelen zich hiervoor onvoldoende toegerust.^{2,3} Om hier goed mee om te kunnen gaan, is het belangrijk dat studenten verpleegkunde al tijdens de opleiding gevoelig gemaakt worden voor het herkennen van spirituele behoeften en/of problemen.⁴ Beïnvloedende factoren hierbij zijn het belang dat de student zelf hecht aan spiritualiteit en dat het onderdeel uitmaakt van de persoonlijke ontwikkeling.

Onderzoeken onder studenten verpleegkunde tonen aan dat het onderwijs kan bijdragen aan de bewustwording en meningsvorming van studenten met betrekking tot spiritualiteit en spirituele zorg.^{3,5}

Spirituele vorming lijkt bij de meerderheid van de HBO Verpleegkunde (HBO-V) opleidingen in Nederland niet structureel geborgd,⁴ en studenten lijken hun opleiding te verlaten zonder duidelijk aantoonbare (basis) vaardigheden voor spirituele zorg.¹ Het is veelal onontgonnen terrein hoe verpleegkundigen spirituele zorg leren verlenen. De literatuur die wel voor handen is, is vooral gebaseerd op cross-sectionele onderzoeken. Om te onderzoeken hoe studenten zich op dit gebied ontwikkelen, is een longitudinale internationale studie gedaan. In dit artikel wordt de ontwikkeling van Nederlandse HBO-V studenten op het gebied van spirituele zorg (de zogenaamde spirituele zorgcompetentie) beschreven. Het onderzoek is geïnitieerd door het European Spirituality Nursing and Midwifery Research Network (Europees onderzoeksnetwerk voor Spiritualiteit, Verpleegkunde en Verloskunde).⁶

Methode

Onderzoekspopulatie

HBO-V studenten van vijf hogescholen (twee christelijke en drie seculiere hogescholen) hebben gedurende hun studietijd (start september 2011/12) in elke eerste maand van een schooljaar en aan het eind van hun laatste studiejaar een vragenlijst ingevuld met betrekking tot spirituele zorgcompetenties en eigen spiritualiteit. De betreffende hogescholen zijn uitgenodigd om deel te nemen aan dit onderzoek vanwege hun identiteit en geografische spreiding (in dit geval: west, midden en oost Nederland).

Vragenlijst

De vragenlijst bestond uit de volgende onderdelen: demografie (leeftijd, geslacht, vooropleiding, werkervaring in de zorg en levensbeschouwing), zelfbeoordeling spirituele zorgcompetentie aan de hand van de Spiritual Care Competency Scale (SCCS: 27 stellingen op een vijf-puntsschaal (1=oneens, 5=eens) - een hoge score houdt in dat men zichzelf hoog competent inschat),⁷ waardering eigen spiritualiteit met behulp van de Spirituele Attitude en Interesse Lijst (SAIL: 26 stellingen op een zes-puntsschaal (1=niet of nooit, 6=hoge mate of heel vaak) - een hoge score betekent dat spiritualiteit een grote rol speelt in het leven van de student)⁸ en een eigen inschatting van de verandering in de spirituele zorgcompetentie en eigen spiritualiteit.

Resultaten

Onderzoekspopulatie

546 HBO-V studenten hebben tijdens de start van hun studie de vragenlijst ingevuld. Gedurende de studiejaar werd dit aantal minder door studie-uitval, afzien van deelname aan het onderzoek en afwezigheid tijdens het college waarin de vragenlijst ingevuld zou worden. De vragenlijst is in het vierde jaar nog door 146 studenten ingevuld.

In het eerste jaar van de studie was 86% van de verpleegkunde studenten jonger dan 20 jaar en is vrouwelijk. 85% heeft HAVO als vooropleiding en een derde van de studenten had voor de start van de studie werkervaring in de zorg (bijvoorbeeld door vakantiewerk). Voor wat betreft levensbeschouwing zei 70% van de totale groep studenten christelijk te zijn, rond 20% noemde zichzelf atheïst of zei 'geen geloof' te hebben en de overige studenten gaven aan humanist, moslim, boeddhist of hindoe te zijn.

Verandering in spirituele zorgcompetentie en waardering eigen spiritualiteit

De score op de SCCS gaat van 3,4 in het eerste jaar naar 4,0 in het laatste jaar. Dat betekent een significante verhoging in (zelf-ingeschatte) spirituele zorgcompetentie. Er is geen verandering te zien in de waardering van de eigen spiritualiteit. De scores op de SAIL blijven gedurende de vier jaren rond de 4,0, wat betekent dat spiritualiteit een gematigde tot grote rol speelt in het leven van de HBO-V studenten.

Wanneer de studenten zelf aan moeten geven of hun competentie in spirituele zorg veranderd is, geeft 30% van de tweedejaars HBO-V studenten aan dat hun spirituele zorgcompetentie ten opzichte van het jaar daarvoor veranderd is, in het volgende jaar zegt 43% van de studenten dit, het jaar daarna 52%, en bij het invullen van de laatste vragenlijst zegt 66% van de studenten dat hun spirituele zorgcompetentie veranderd is. Daarbij moet opgemerkt worden dat 'veranderd' zowel 'verbeterd' als 'verminderd' kan betekenen.

Ten aanzien van veranderingen in hun waardering van de eigen spiritualiteit, zijn er lagere percentages te zien, die lopen van 17% bij het invullen van de eerste keer, via 26% en 29%, naar 45% van de studenten die bij de laatste keer invullen van de vragenlijst aangeeft dat hun persoonlijke waardering van de eigen spiritualiteit veranderd is.

Discussie

Uit dit longitudinale onderzoek blijkt dat HBO-V studenten zelf inschatten dat hun competentie met betrekking tot spirituele zorg gedurende hun studiejaren steeds beter wordt. Dit zou kunnen komen doordat de studenten dit over zichzelf zeggen (self-assessment) en het geheel rooskleuriger voordoen dat de werkelijkheid is. Toch zien we in een ander (cross-sectioneel) onderzoek onder studenten in Nederland dezelfde score terug.¹ Ook de scores op de SAIL in deze studentengroep komen overeen met eerder gepubliceerd onderzoek.⁸

Voor wat betreft het verschil tussen meting en mening: de score op spirituele zorgcompetentie (SCCS) en het antwoord op de vraag of studenten zelf denken of de betreffende competentie veranderd is, geven hetzelfde aan. Elk opvolgende jaar zien we een hogere SCCS-score en een hoger percentage studenten dat een verandering hierin aangeeft. Het lijkt erop dat studenten gedurende hun studie geleerd hebben wat spirituele zorg inhoudt en hoe ze dit moeten verlenen. Ten aanzien van de persoonlijke waardering van spiritualiteit laat de SAIL-score (de meting) een gelijkblijvende waardering zien tijdens de vier studiejaren, terwijl het percentage studenten dat 'ja' antwoordt op de vraag of hun persoonlijke waardering van de eigen spiritualiteit veranderd is (de mening), steeds hoger wordt. Blijkbaar zijn de HBO-V studenten wel anders gaan denken over hun persoonlijke spiritualiteit, maar wordt dit niet zichtbaar in de score op de SAIL. De persoonlijke spiritualiteit van de studenten is waarschijnlijk wel in ontwikkeling, maar op groepsniveau zien we deze verandering niet terug.

De vraag die we graag nog beantwoord zouden willen zien, is welke omstandigheden het sterkst bijdragen aan de ontwikkelingen van studenten ten aanzien van spirituele zorgverlening en eigen spiritualiteit. Is het kennis, levenswijsheid, stagelopen of attitude? Deze worden tijdens de leerjaren op een hogeschool gevormd, maar welk onderdeel van het curriculum is het meest vormend en bepalend? Er loopt momenteel een onderzoek dat bekijkt welke items door de studenten zelf worden genoemd in reflectieverslagen met betrekking tot dit onderwerp.

Conclusie

De resultaten geven een positief beeld van de ontwikkeling die HBO-V studenten hebben doorgemaakt gedurende hun studiejaren. Ze laten zien dat studenten



zich meer competent voelen in het verlenen van spirituele zorg en dat spiritualiteit een gematigde tot grote rol speelt in hun leven. Studenten op christelijke scholen laten hierin iets

hogere scores zien dan studenten op de reguliere scholen. Het onderwijs van de hogescholen in dit onderzoek lijkt bijgedragen te hebben aan de competentie en bewustwording van verpleegkunde studenten met betrekking tot spiritualiteit en spirituele zorg.

Auteursinformatie: dr. AE Schep – Akkerman, onderzoeker bij het lectoraat Zorg en Zingeving van hogeschool Viaa in Zwolle (Postbus 10030, 8000 GA Zwolle). De vraag die het lectoraat zich stelt is hoe zorgverleners in de gezondheidszorg van vandaag kunnen aansluiten bij de persoonlijke behoeften en drijfveren van patiënten en bij hun eigen drijfveren, zodat de patiënt en zichzelf als persoon tot hun bestemming kunnen komen. Het lectoraat is werkzaam binnen het domein van de multidisciplinaire gezondheidszorg en richt zich op de invloed van spiritualiteit op zorgprocessen in zorginstellingen in de algemene gezondheidszorg, de geestelijke gezondheidszorg en de maatschappelijke gezondheidszorg.

Referenties

1. Van Leeuwen R, Tiesinga LJ, Middel B, Post D, Jochemsen H. The effectiveness of an educational programme for nursing students on developing competence in the provision of spiritual care. *J Clin Nurs* 2008;17:2768-2781.
2. Schep-Akkerman A, van Leeuwen R. Spirituele zorg; vanzelfsprekend, maar niet vanzelf. *TvZ: het vakblad voor de verpleging* 2009;119:34-39.
3. Timmins F and Neill F. Teaching nursing students about spiritual care - a review of the literature. *Nurse Educ Pract* 2013;13:499-505.
4. Wienke Z. Spirituele vorming op HBO-opleidingen voor verpleegkundigen. Masteronderzoek voor de Fontys Hogeschool theologie/levensbeschouwing. 2010.
5. Giske T, Cone PH. Opening up to learning spiritual care of patients: a grounded theory study of nursing students. *J Clin Nurs* 2012;21:2006-2015.
6. Ross L, van Leeuwen R, Baldacchino D, Giske T, McSherry W, Narayanasamy A, Downes C, Jarvis P, Schep-Akkerman A. Student nurses perceptions of spirituality and competence in delivering spiritual care: a European study. *Nurse Educ Today* 2014;34:697-702.
7. Van Leeuwen R, Tiesinga LJ, Middel B, Post D, Jochemsen H. The validity and reliability of an instrument to assess nursing competences in spiritual care (SCCS). *J Clin Nurs* 2009;18:2857-2869.
8. de Jager Meezenbroek E, Garssen B, van den Berg M, Tuytel G, van Dierendonck D, Visser A, et al. Measuring spirituality as a universal human experience: development of the Spiritual Attitude and Involvement List (SAIL). *J Psychosoc Oncol* 2012;30:141-167.